

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Червінська Оксана¹, Андрійчук Тамара²

¹здобувачка другого (магістерського) рівня ОП Середня освіта (Географія)

²кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та географії

^{1,2}Житомирський державний університет імені Івана Франка

¹chervinska1983@gmail.com

²andriychuk2012@ukr.net

Досліджено методичні основи організації і проведення екскурсій під час вивчення курсів соціально-економічної географії. Розкрито поняття екскурсії та її значення у вивченні географії. Розглянуто виробничі екскурсії в закладах загальної середньої освіти. Охарактеризовано форми проведення екскурсій, виявлено основні вимоги щодо їх організації. Проаналізовано роль екскурсій у програмово-методичному забезпеченні шкільної географії.

Ключові слова: екскурсія, методичні особливості, соціально-економічна географія.

The methodical foundations of organizing and conducting excursions during the study of socio-economic geography courses were studied. The concept of an excursion and its importance in the study of geography are revealed. Industrial excursions in institutions of general secondary education were considered. The forms of excursions are characterized, the main requirements for their organization are revealed. The role of field trips in programmatic and methodological provision of school geography is analyzed.

Keywords: excursion, methodological features, socio-economic geography.

Постановка проблеми. Географія – це важлива навчальна дисципліна, яка ознайомлює школярів з ключовими засадами землезнавчих наук, природними умовами і ресурсами планети. Саме на базі географії формуються уявлення про навколишній світ. Шкільні курси географії досить міцно пов'язуються з життям завдяки краєзнавчому принципу навчання. Він дозволяє навчати учнів у відповідності з дидактичним правилом «від відомого – до невідомого», «від близького – до далекого». Однією з найбільш доцільних та результативних форм її проведення є екскурсія (Червінська, Яковлева, 2023). Географічна екскурсія – це форма роботи, направлена на вивчення школярами під наглядом вчителя географічних явищ, об'єктів, процесів шляхом безпосереднього їх сприймання і спостереження в певному середовищі – природному або виробничому (Воловик, 2023). Географічні екскурсії поділяються на фізико-географічні та економіко-географічні. Вони мають подібну структуру, але різні об'єкти спостереження.

Аналіз останніх даних і публікацій. В незалежній Україні є широкі можливості для організації екскурсійної роботи школярів. Вона регламентована нормативними документами, внесена в якості обов'язкового елементу до навчальних програм. Формування системи екскурсійної роботи пов'язане вивченням пропозицій видатних європейських педагогів, а також розробками К.Ушинського, Д. Семенова, О. Янати. Теоретично-організаційні проблеми географічних екскурсій висвітлені в роботах А. Антоненка, Л. Василюка, Г. Дорожко, О.Варакути, Б. Гаврилюка, Л. Воловик, О. Гапчук, С. Гриценко, О. Непші, О. Червінської, В. Яковлевої. Цінними є напрацювання М. Крачила, який докладно описав методика учнівських географічних досліджень, які виконуються в тому числі й під час екскурсій.

Формулювання цілей. Мета роботи: дослідити методичні особливості організації екскурсій під час вивчення курсів соціально-економічної географії в процесі вивчення шкільної географії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екскурсії, які реалізуються в курсах соціально-економічної географії (економіко-географічні), мають структуру, подібну до екскурсій в природу, однак зовсім інший об'єкт споглядання та спостереження. Такими об'єктами можуть бути певні господарські комплекси: промислові, сільськогосподарські чи транспортні підприємства, відвідування яких кращому розумінню школярами економічних процесів, які відбуваються довкола.

Екскурсії на промислові підприємства ще називають виробничими або промисловими. Їх мета полягає в знайомстві школярів з ключовими галузями економіки держави, сприянні усвідомлення школярами географії виробництва, тісних взаємозв'язків, що встановлені між різними підприємствами, між виробництвом та районами споживання продукції. Можливості для організації виробничих екскурсій є в багатьох школах України, особливо міських. Екскурсії саме до комбінатів, заводів та фабрик формує найліпші можливості для того, щоб показати учням досягнення науково-технічного прогресу в промисловості, формувати їх професійну орієнтацію. В навально-виховному процесі подібні екскурсії мають велике значення, оскільки дозволяють не тільки наочно продемонструвати виробничий процес та його складові, але і сформуванню доволі складні економічні поняття, як «ціна товару», «рентабельність», «кооперація» "тощо (Попова, 2019).

На підготовчому етапі вчитель обирає об'єкт відвідування, складає попередній план екскурсії. Зважаючи на мету та завдання екскурсії, він визначає коло питань, до яких має бути привернута увага учнів. Вчитель домовляється з підприємством про організацію екскурсії або отримує дозвіл на самостійне її проведення. Формуючи маршрут пересування по підприємству, педагог має побудувати його так, щоб екскурсія була насиченою, але не

втомилася учнів. Вчитель повинен зібрати докладну інформацію про підприємство, яке буде відвідуватися. Це можна зробити на основі наведених питань.

1. Назва промислового об'єкту.
2. Які роботи виконуються у виробничих цехах?
3. Чи є на підприємстві сучасне виробниче обладнання?
4. Які професії представлені на підприємстві?
5. У якій послідовності обробляються матеріали до виходу кінцевої продукції?
6. В яких цехах застосовують обладнання, що здійснює декілька операцій водночас?
7. Які економічні зв'язки має підприємство?

Найчастіше екскурсію на виробництво проводять працівники підприємства. Вчитель має домовитися з ними щодо змісту екскурсії, її найбільш важливих моментів. Розповідь має вестися доступно для дітей мовою, без застосування складної термінології. Не зважаючи на долучення робітників підприємства до екскурсії, вчитель сам має володіти необхідною інформацією стосовно всіх аспектів бесіди (Крачило, 1994). На практиці розповідь екскурсовода від підприємства найчастіше охоплює різні аспекти виробництва, крім тих, які необхідно розкрити з навчальною метою. Тому вчитель має активно брати участь в екскурсії, скеровуючи її в необхідне русло. Для цього йому слід бути методично готовим до проведення подібних заходів (Грицевич, 2023).

Безпосередньо екскурсії передують підготовча бесіда, в ході якої педагог розкриває мету заходу, об'єкт відвідування, об'єкти та процеси спостереження. Варто запропонувати дітям запитання, на які необхідно дати відповідь після екскурсії. Це допоможе їм зосередитися на головному під час відвідин підприємства. Обговорюються правила поведінки, наголошується на необхідності дотримуватись правил поведінки та техніки безпеки. Зокрема, на самому підприємстві група учнів має триматися разом, переміщуватись спокійно та не метушитись, розміщуватись так, що усі діти змогли все побачити. Школярі попереджуються про те, що на підприємстві не можна нічого чіпати та брати до рук за власним бажанням. Відбір матеріалів для зібрання можливий тільки з дозволу екскурсовода та вчителя. Також обговорюються організаційні аспекти, зокрема спосіб пересування, доцільний одяг та спорядження, час екскурсії.

По прибуттю на місце, проводиться коротка вступна бесіда, в ході якої пригадується мета та порядок ознайомлення з об'єктом. Потім учні знайомляться з екскурсоводом і починають екскурсію. В процесі руху по підприємству пояснення мають чергуватися зі спостереженнями, для того, щоб не розсіювати увагу школярів та надати їм можливість детально розглянути технологічні процеси (Крачило, 1994).

Власне сама екскурсія має бути побудована за такою структурою: з'ясування місцезнаходження об'єкта промисловості, його економіко-географічне положення; характеристика трудових ресурсів підприємства; огляд постачання сировини та напівфабрикатів на підприємство; дослідження географії постачання запчастин для налагодження виробництва, ремонту технологічного обладнання; специфіка реалізації продукції, яку виготовляє підприємство; окреслення географії утилізації промислових відходів виробничих процесів; ознайомлення з системою транспортної інфраструктури в околицях підприємства (зокрема, залізничної та автомобільної); виявлення рівня інтеграції підприємства в господарську систему регіону; висвітлення географії зв'язків з технічною модернізацією підприємства (Грицевич, 2023).

Після екскурсії учні обмінюються враженнями, дають відповіді на попередньо поставлені питання. Вдома вони готують детальний звіт про екскурсію, створюють схему виробничих зв'язків підприємства.

Екскурсія може бути проведена також і на сільськогосподарське підприємство. Принципи її організації такий же, як і на промислове підприємство.

Якщо сільськогосподарське підприємство має рослинницьке спрямування, то в ході екскурсії повинні бути висвітлені наступні питання:

- місцезнаходження с/г підприємства, його економіко-географічне положення;
- особливості трудових ресурсів агрофірми;
- специфіка придбання посадкового матеріалу;
- географія закупівель добрив та засобів захисту рослин;
- структура земельних ресурсів с/г підприємства, наявні ґрунти та їх родючість;
- проведення сівозмін, система агротехнічних заходів;
- структура посівних площ сільськогосподарських культур, урожайність культур;
- особливості реалізації продукції підприємства;
- впровадження технічних досягнень та інновацій в рослинницькій галузі;
- доступ підприємства до транспортної інфраструктури;
- інтегрованість агрофірми в господарську систему регіону.

Після екскурсій на сільськогосподарське підприємство так само підводяться підсумки роботи, висловлюються враження. Учні пишуть звіт про відвідини агрофірми чи тваринницького комплексу, створюють схему його господарських зв'язків, роблять висновки про економічну ефективність підприємства, надають пропозиції щодо поліпшення його функціонування.

Окрім екскурсій, що передбачають відвідини економіко-географічних об'єктів, до сфери соціально-економічної географії можна віднести й деякі інші тематичні екскурсії,

зокрема топонімічні. В їх процесі учні отримують інформацію про походження різноманітних назв: населених пунктів, місцевостей, балок, урочищ, пагорбів, гідрологічних об'єктів тощо. Дослідження історичного походження місцевих назв дозволяє краще усвідомити складну систему взаємовідносин і взаємозв'язків людини та природи. Географічні назви надають можливість пояснити історичні процеси на певній території, розкрити особливості її природи, господарства, етнічних особливостей населення, відслідкувати зміни, які відбулися в природному середовищі протягом певного часу.

Виявлення справжнього змісту географічних назв, як правило, дуже зацікавлює в учнів. Однак знання топоніміки, вільне оперування інформацією в цій галузі вимагає великих зусиль від учителя: опрацювання ним літературних джерел, збирання відомостей, опитування старожилів, заглиблення в історію рідного краю. В контексті топонімічних досліджень школярі можуть використовувати географічні карти, користуватися архівними та літературним матеріалами, довідковими виданнями (Крачило, 1994).

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Таким чином, екскурсії соціально-географічного спрямування мають подібну структуру до екскурсій, які проводяться в природу. Однак об'єкт їх вивчення значно відрізняється. Польові методи досліджень не є актуальними під час відвідин підприємства. Крім того, роль екскурсовода може виконувати і працівник підприємства, а не вчитель. Але все-одно підсумкова частина екскурсії передбачає учнівську звітність, узагальнення та систематизації школярами результатів екскурсії.

Перспективним вважаємо визначення успіху екскурсійної роботи, завдяки систематичному спостереженню за природними і суспільними явищами. Не окремі екскурсії, а систематична екскурсійна робота є основною для підвищення ефективності освітньо-виховного рівня шкільної географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воловик Л. Розвиток пізнавального інтересу, інтелектуальних та творчих здібностей учнів у процесі навчальних екскурсій з географії. *Scientia et societas*. 2022. №2. С. 85-92.
2. Грицевич В.С. Методичні питання проведення шкільних суспільно-географічних екскурсій на об'єкти виробничої сфери. «Професор Ольга Заставецька – вчена, педагог, організатор географічної науки» (до 70-ої річниці від дня народження вченої): збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2023 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка / Ред. кол.: Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б., Мариняк Я.О., Стецько Н.П. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 306-308.

3. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. навч. посібник. Київ: «Вища школа», 1994.
URL: <https://buklib.net/books/21992/> (дата звернення: 10.10.2023).
4. Методика організації та проведення виробничих екскурсій. URL: <https://infotour.in.ua/ekskurs-p.htm/> (дата звернення: 12.10.2023).
5. Попова О.В. Методичні особливості проведення навчальної екскурсії на Запорізький залізорудний комбінат. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: матеріали VIII Всеукраїнської науковопрактичної конференції (з міжнародною участю), м. Херсон, 3-4 жовтня 2019 р. / за заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 203-205.
6. Червінська О. В., Яковлева В.А. Методичні аспекти проведення географічних екскурсій. *The research process in science and the implementation of results*. Proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference. Maribor, Slovenia April 24-25, 2023. P. 20-23.